

Vrijednosne orijentacije prema društvenim promjenama i metodologija njihova mjerenja

Stanko Petković

Pravni fakultet, Zagreb, Trg maršala Tita 14

Revija za sociologiju 1976, God. VI., br. 1 (ožujak): 53—65

1 Klasični pristup problematici stavova prema društvenim promjenama ograničava se na pojmovni okvir dihotomije konzervativno-inovativno odnosno konzervativno-progresivno, testirajući ova značenja kao opozitne direkcije jedne pojave. Određenje takva kontinuuma nekim nizom indikatora (ponašanja, izraženih mišljenja, odgovora) omogućava da se raznovrsne konkretne veličine međusobno usporede kao manifestacije iste vrste ali različitog intenziteta. Svođenje množine diferenciranih stavova, odnosno čitavih klastera stavova, na jedinstvenu os značenja, bez sumnje, pruža velike prednosti u komparaciji materijala, a osobito pak daje elasticitet u elaboraciji mjernih instrumenata, ali, s druge strane, nužno ostaje na vrlo uopćenom nivou, budući da sve stavove prema promjenama, odnosno prema društvenoj dinamici promatra jednodimenzionalno. Zbog toga korisnost ovakva pristupa ozbiljno dolazi u pitanje kada polarizacije društvenih snaga, i, sljedno tome, vrijednosnih orijentacija, postanu toliko multipolarne, da je odviše siromašno smislom, ili ih više nije moguće obuhvaćati jednim bipolarnim modelom.

Uvođenje nekog diferenciranijeg pristupa, međutim, ne rješava postojeće konceptualne teškoće nego, štoviše, daje naslutiti brojne metodologijske probleme u izradi instrumentarija i pri komparaciji rezultata među raznorodnim kontinuumima. Uz to, čini se, da unaprijed treba napustiti eventualnu aspiraciju za boljim nivoom mjerenja; skorovi dobiveni primjenom svakog pojedinog instrumenta na istu ispitivanu veličinu teško bi bili međusobno usporedivi, te bi ta okolnost opteretila istraživanja potrebom da se sprovede brojne dopunske analize.

2 Osnovne pojmovne sadržaje koji su inkludirani u istraživanju definirao sam ovako:

2 Osnovne pojmove sadržaje koji su inkludirani u istraživanju definirao simboličkog sadržaja, djelovanja, procesa) da može zadovoljiti neku pojedinačnu ili grupnu potrebu (aktualnu, projiciranu, potencijalnu), bez obzira je li ova potreba funkcija organizmičkih, ideoloških ili organizaciono-institucionalnih procesa i stanja.

2.2 *Vrijednosna orijentacija* — u užem smislu — jest interes prema pojedinim veličinama kao nosiocima vrijednosti, odnosno prema njihovim vrijednosnim sadržajima, koji se interes manifestira — (a) kroz verbalno izraženo kognitivno prihvaćanje ili odbacivanje nekog sadržaja ili veličine koja je nosilac tog sadržaja; (b) kroz verbalno izraženu pozitivnu ili negativnu emocionalnu reakciju koju taj sadržaj ili veličina-nosilac pobuđuju kod respondenata.

U širem smislu, to je cjelina (više ili manje kongruentna) interesa i stavova prema pojedinim vrijednostima, odnosno skupinama vrijednosti aktualnima u društvenim procesima određenog društva. Ovako definirana konotacija izraza »vrijednosna orijentacija« obuhvaća institucionalizirana, ideološki više ili manje određena stanja društvene svijesti.

2.3 *Društvena promjena* jest uvođenje novih elemenata u društvenu strukturu, odnosno preuzimanje novih valencija od već postojećih elemenata, što sve izaziva drugačije društvene interakcije, drugačije funkcioniranje sistema, i kroz to izmjene u poziciji elemenata strukture. Društvena promjena se manifestira kao razlika između dva ili više stanja istog sistema odjeljena nekim vremenskim intervalom, te se može izraziti kao stupanj na kontinuumu kumulacije »nesličnosti« kasnijeg stanja s prethodnim.

2.31 Ova definicija promjene namjerno ne uključuje ikakva mjerila, odnosno kriterije o smjeru promjene (progres, regres). Nadalje, stavovi prema promjeni kao takvoj ne moraju uopće biti kognitivno oformljeni u svijesti respondenata, odnosno grupa, pa vrijednosna orijentacija prema promjeni ne znači samo interes prema prevladavanju sadašnjeg stanja (iako znači i to), već je klaster vrijednosnog odnošenja prema nizu pojedinačnih vrijednosti koje su različito prisutne, ili različito željene, u različitim vremenskim odrednicama nekog društva.¹

2.4 Operacionalne definicije ovih vrijednosnih orijentacija formulirao sam ovako:

2.41 *Nonkonformizam*: (1) *Pozitivna orijentacija* (a) prema vrijednostima koje osporavaju vladajuće institucije i oblike postojećeg društva, (b) prema vrijednostima koje predstavljaju novo radi novosti i pustolovine; (2) *Negativna orijentacija* (c) prema vrijednostima koje predstavljaju vladajuće institucionalizirane ideje i uvjerenje većine, (d) prema vrijednostima koje pozitivno vrednuju prošlost, red i rad.

¹ Pristajanje uz neke određene vrijednosti ima u jednom historijskom trenutku (ili u jednom datom društvu) objektivno drugačiji smisao od pristajanja uz te vrijednosti u nekom drugom trenutku (odnosno u nekom drugom društvu). Mnoge lijeve ideje i pokreti prestaju u izmjenjenim društvenim okolnostima biti lijevima unatoč njihovom najboljem uvjerenju da to još uvijek jesu. Prema tome, bilo kakve klasifikacije konkretnih vrijednosti u vrijednosne orijentacije zadržavaju presumirani smisao samo u granicama konkretnih društvenih okolnosti, za istraživanje kojih su i ad hoc konstruirane.

MJERENJE VRIJEDNOSTI

2.42 *Inovativnost:* (1) *Pozitivna orijentacija* (a) prema promjeni i prema optimalizaciji postojećeg stanja odnosno optimalizaciji prakticiranih postupaka, (b) prema tehnologiji i tehnološkoj racionalnosti, autodisciplini i organizaciji rada, (c) prema osobnom napretku i potrošnji; (2) *Negativna orijentacija* (d) prema institucionalnom nihilizmu i netoleranciji, (e) prema konzervativizmu, tradicionalizmu i dogmatičnosti, (f) prema insistiranju na sadašnjem stanju te prema striktnom formalizmu pravila i discipline, (g) prema iracionalnosti i improviziranju i diletantizmu.

2.43 *»Stara ljevica«:* (1) *Pozitivna orijentacija* (a) prema marksističkim ideologijama, partiji i proletarijatu, (b) prema socijalizaciji imovine, disciplini, institucionalnoj kontroli i centralizirano-planskoj privredi; (2) *Negativna orijentacija* (c) prema privatizaciji i individualizmu kako političkom tako i ekonomskom, (d) prema diferencijaciji političke i ekonomske moći i prema stvaranju opozicionih grupa, (e) prema religioznom i kapitalističkom ideološkom kompleksu, ali i prema nonkonformizmu te prema svakoj inovaciji koja nije obuhvaćena institucionalnom promjenom.

2.44 *Konzervativizam:* (1) *Pozitivna orijentacija* (a) prema vrijednostima koje znače zadržavanje statusa quo i poštivanje točnih pravila postupanja u društvu, (b) prema imovini, stjecanju, profitu, disciplini, štednji i radu, te prema promjenama koje su institucionalizirane, (d) prema socijalizaciji imota; (2) *Negativna orijentacija* (c) prema promjenama društvenog sistema izuzev prema promjenama koje su institucionalizirane, (d) prema socijalizaciji imovinskih vrijednosti, prema komunističkoj ideologiji i institucijama koje su nosilac takve ideologije, (e) prema osporavanju vrijednosti rada, reda i discipline.

2.45 *Tradicionalizam:* (1) *Pozitivna orijentacija* (a) prema religioznim vrijednostima, institucijama i simbolima, (b) prema autohtonom načinu života i vrijednostima ruralne kulture, (c) prema zajedništvu, uvriježenim običajima i okušanim tehnikama; (2) *Negativna orijentacija* (d) prema novim tehnološkim postupcima, novim idejama, modernizmu i ateizmu, (e) prema stranim utjecajima i grupama, (f) prema gradu i prema emancipaciji žena i omladine.

3 Valjanost rezultata dobivenih ispitivanjem vrijednosnih orijentacija tehnikom stupnja slaganja respondenta s nizovima tvrdnji, izložena je već dulje vrijeme brojnim sumnjama. Čini se da unatoč minucioznom formuliranju tvrdnji, nije moguće dovoljno kontrolirati gramatički aspekt, te aspekt izražajnih navika i izražajne korektnosti, pa se ovi momenti interpoliraju i zamućuju vrijednosti onih dimenzija tvrdnje do kojih je istraživaču prvenstveno stalo, tj. da tvrdnja bude indikativna za postojanje odgovarajućeg stava. Ako se umjesto složenog semantičkog izričaja tvrdnji (sudova, pitanja) kao podražaj upotrebe pojedine riječi, odnosno oznake za pojedine pojave, i ako se traži prihvaćanje ili odbijanje respondenta (odnosno stupanj prihvaćanja-odbijanja) onda se time u znatnom opsegu (iako ne posve) eliminira interverirajuća kognitivno-kritička dimenzija (inače jako prisutna kod suda), te se dobiva izvornija i time indikativnija reakcija. Ovo utoliko više što je djelovanje podražaja i nastupanje reakcije (u konkretnom slučaju potrebno vrijeme

da se čuje ili pročita jedna natuknica, te vrijeme da se na nju odgovori) uže i kontingentnije, uslijed čega je asocijacija prihvaćanja-odbijanja manje podložna iskrivljavanju.²

Ipak, ova metoda ima i vrlo nezgodne strane koje su upravo naličje njenih prednosti. Naime, neposrednost koja je dobivena time što se traži prihvaćanje-odbijanje samih pojava umjesto prihvaćanja-odbijanja sudova o pojavama, znatno smanjuje osjetljivost instrumenata. Pojedina riječ samo je natuknica pojave i njeno je označavanje opće (rijedak je broj izraza ili kratkih kombinacija izraza koji su sami dovoljno specifični da bi se s njima postigao i željeni stupanj specifikacije), pa ukoliko je istraživanje centrirano na diferencirane aspekte, oni neće biti obuhvatljivi pomoću ovakvih generaliziranih notacija.

Smanjena mogućnost nijansiranja uvjetuje na tehničkom planu neke osobine i slabija mjerna svojstva instrumenata. Operirajući s tvrdnjama možemo postići (u teoriji a rijeđe u praksi) da prihvaćanje-odbijanje konkretnog suda indicira stupanj intenziteta (kod strogo kumulativnih nizova i eo ipso isključivanje više pozicioniranih stavaka i uključivanje nižih), a to, očigledno, upotrebu stavaka u formi natuknica već u načelu blokira. Ipak ovo ograničenje nije toliko nezgodno kao što se čini; ako već nije moguće konstruirati ljestvice boljih mjernih osobina, ostaje da se čitav stav tretira kao sindrom, tj. strukturalno. U mom slučaju, gdje su predmet istraživanja vrijednosne orijentacije pojmljene kao klasteri stavova (prema iznesenom u 2.4), ovakva pluralistička valencija instrumenata pruža neusporedivo veće interpretativne šanse no što bi ih pružalo mjerenje intenziteta.

3.1 Vodeći računa o iznesenim razlozima konstruirao sam liste natuknica koje bi, za razliku od običnih ček-lista, ipak bilo moguće tretirati kao rang-skale. U tu sam svrhu unekoliko prilagodio Likertov postupak zbrojnih ocjena, koristeći se iskustvima do kojih su došli G. D. Wilson i J. R. Patterson u konstrukciji svoje skale konzervativizma.³

Postupak konstrukcije lista tekao je ovako: grupa od 30 ad hoc izabranih stručnjaka klasirala je 121 natuknicu i tako je dobiveno 3.630 klasifikacija. Kriterij klasiranja bio je individualna relevancija pojedine natuknice za svaku od pet navedenih vrijednosnih orijentacija. Svaki je član stručnog žirija imao zadatak da značajnost svake natuknice procjeni (u skladu s parametrima definicija u 2.4) sa skalom od pet ocjena i to:

- 3.11 (++) — veoma značajno u pozitivnom smislu
 (+) — značajno u pozitivnom smislu
 (0) — bez značenja, odnosno neutralno
 (—) — značajno u negativnom smislu
 (— —) — veoma značajno u negativnom smislu

3.2 Nakon obrade dobivenih procjena zadržao sam samo one natuknice koje su u odnosu na bar jednu vrijednosnu orijentaciju bile ocjenjene u pozitivnom ili negativnom smjeru s najmanje 50% svih ocjena, uz dodatni uvjet da

² To je prokušana psihoanalitička tehnika. Za antropološke studije prilagodio ju je N. Rescher u svojim istraživanjima transformacija vrijednosti.

³ Usp. »A new measure of conservatism«, *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 1968, 264—90.

MJERENJE VRIJEDNOSTI

je ocjena kontrarnih po smjeru smjelo biti najviše do 25%. Ove kriterije zadovoljilo je 96 natuknica koje su, zatim, raspoređene u pet lista Forme 1, i to:

3.31 listu N/1 sa 50 stavaka za klaster nonkonformizma

3.32 listu I/1 sa 20 stavaka za klaster inovativnosti

3.33 listu L/1 sa 40 stavaka za klaster »stare ljevice«

3.34 listu K/1 sa 40 stavaka za klaster konzervativizma

3.35 listu T/1 sa 40 stavaka za klaster tradicionalizma

3.4 Svaki je stavak osim rednim brojem bio označen i šiframa 1 i 2, a respondenti su sami svoju reakciju na svaki stavak procjenjivali skalom ocjena identičnom onoj iz 3.11.

3.5 Odgovori ispitanika boduju se ovako:

stavci sa šifrom 1

(++) — 4 boda

(+) — 3 boda

(0) — 2 boda

(—) — 1 bod

(— —) — 0 bodova

stavci sa šifrom 2

(++) — 0 bodova

(+) — 1 bod

(0) — 2 boda

(—) — 3 boda

(— —) — 4 boda

3.6 Forme 1 svih pet lista testirane su metodom poznatih grupa; prethodno su natuknice pomiješane i nasumično poredane u opću listu s 96 natuknica, koja je tokom V—VI/1975 prezentirana 241 ispitaniku s molbom da je ispune.

Ispitanici su formirali pet grupa prema slijedećim svojstvima:

3.61 *Grupa N* (nonkonformisti) — dob 18—25 godina, studenti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, izbor slučajan, N = 49;

3.62 *Grupa I* (inovativci) — dob do 35 godina, u radnom odnosu, visoka stručna sprema tehničkog ili ekonomskog smjera, slučajan izbor u radnoj organizaciji »R. Končar«, N = 50;

3.63 *Grupa L* (»stara ljevica«) —dob preko 55 godina, članovi SK prije 1945, učesnici NOB prije 8. 9. 1943, izbor slučajan u članstvu Udruženja boraca NOB, N = 48;

3.64 *Grupa K* (konzervativci) — dob iznad 40 godina, muškarci, vlasnici registriranih obrtničkih radnja u Zagrebu, izbor zonski; N = 46;

3.65 *Grupa T* (tradicionalisti) — dob iznad 55 godina, žene, domaćice, stanovnici prigradskog sela, izbor slučajan, N = 48;⁴

3.7 Podražajna vrijednost nekih natuknica, kako su pokazali odgovori grupiranih ispitanika, nije odgovarala onom što je pretpostavljala grupa stručnjaka u svojoj klasifikaciji, pa je bilo nužno da se iz Forme 1 svih lista izbace takve natuknice i one koje se nisu pokazale dovoljno diskriminativnima; tako

⁴ Bio sam svijestan da ovako definirane grupe ne garantiraju da su one doista reprezentativni skup za korespondentne im vrijednosne orijentacije. Naknadne analize (infra pod 4.7 i 4.8) pokazale su da ove bojazni, na sreću, nisu opravdane.

REVIJA ZA SOCIOLOGIJU

je broj natuknica od 96 sveden na 59. Nakon toga, sve su liste preuređene i preostale natuknice drugačije raspodjeljene. Dobivena je Forma 2 svake liste (N/2, I/2, L/2, K/2 i T/2); osjetljivije izmjene prema Formi 1 načinjene su u I/2, i K/2.

3.71 Pri obradi rezultata trebalo je uzeti u obzir jednu osobitu okolnost. Naime, izvjesne su pojave sve grupe ocijenile pozitivno (ili obrnuto) iako su diferencije između prosjeka skorova grupa pojedinačno bile znatne i upadljive (pod znatnim smatram razlike veće od 50% ukupnog raspona u jednom smjeru tj. veće od 1,00). Ova pojava je, inače, interpretativno jasna: opća društvena klima i opći sistem vrijednosti uvjetuju da se općenito neka pojava ocjenjuje izrazito pozitivno ili izrazito negativno, pa su i u okviru svakog istraživanog vrijednosnog sindroma te vrednote bile pomaknute u istom pravcu, ali pri tome nisu izgubile svoju diskriminativnost u indikaciji određenog sindroma i njegova razlikovanja od drugog. Zbog svoje diskriminativnosti, te su natuknice zadržane u listama, ali je takva odluka postulirala da se rezultati odgovora grupâ na svaku pojedinu natuknicu-stavak na listi normaliziraju kako bi bile usporedive sa drugim stavcima iste liste; u tu sam svrhu modificirao uobičajenu formulu za normalizaciju obilježja i rezultate korigirao prema formuli

$$x_k = x - \frac{\bar{x}}{2} + 1.$$

U nastavku, zbog skučenosti prostora, iznosim samo Forme 2 svih lista:

3.72 Lista N/2	3.73 Lista I/2
1. 2 Porez na dohodak	1. 1 Poduzetnost
2. 2 Komercijalizacija	2. 2 Objave vjere
3. 2 Potrošnja	3. 1 Poslovnost
4. 2 Nevinost djevojaka	4. 2 Uravnilovka
5. 1 Hipi pokret	5. 1 Tehnika
6. 1 Mini suknje	6. 2 Nevinost djevojaka
7. 2 Štednja	7. 1 Efikasnost
8. 2 Poštivanje pravnih propisa	8. 2 Hipi pokret
9. 1 Apstraktna umjetnost	9. 1 Mini suknje
10. 2 Kapital	10. 1 Štednja
11. 1 Vanbračna zajednica	11. 1 Poštivanje pravnih propisa
12. 2 Prisilno šišanje čupavih	12. 1 Vojna obuka
13. 2 Vojna obuka	13. 2 Svećenik
14. 1 Studentski bunt	14. 1 Jazz
15. 2 Ozbiljno odijevanje	15. 2 Dobra stara vremena
16. 1 Jazz	16. 1 Industrija
17. 1 Skitnja	17. 2 Skitnja
18. 2 Cenzura	18. 2 Građanska neposlušnost
19. 1 Građanska neposlušnost	19. 2 Vlast
20. 1 Seksualna revolucija	20. 1 Red
21. 2 Vlast	21. 1 Disco klubovi
22. 1 Elektronska glazba	22. 2 Postojanje boga
23. 2 Red	23. 1 Liberalizam

MJERENJE VRIJEDNOSTI

- 24. 2 Čvrsta ruka
- 25. 2 Disciplina
- 26. 1 Nudističke plaže
- 27. 1 Slobodna rastava braka
- 28. 2 SSSR
- 29. 2 Novac
- 30. 1 Nepovredivost ličnosti

- 24. 1 Disciplina
- 25. 1 Planska privreda
- 26. 1 Nudističke plaže
- 27. 2 Frakcija
- 28. 1 Nepovredivost ličnosti

3.74 Lista L/2

- 1. 1 Porez na dohodak
- 2. 2 Božić
- 3. 2 Objave vjere
- 4. 1 Potrošnja
- 5. 2 Bogaćenje
- 6. 2 Hipi pokret
- 7. 1 Štednja
- 8. 1 Poštivanje pravnih propisa
- 9. 2 Apstraktna umjetnost
- 10. 2 Kapital
- 11. 1 Slobodni abortus
- 12. 1 Vojna obuka
- 13. 2 Studentski bunt
- 14. 2 Svećenik
- 15. 2 Privatnik
- 16. 1 Komunist
- 17. 2 Vjernik
- 18. 2 Vjerski praznici
- 19. 1 Industrija
- 20. 2 Skitnja
- 21. 2 Građanska neposlušnost
- 22. 1 Red
- 23. 2 Disco klubovi
- 24. 2 Postojanje boga
- 25. 2 Liberalizam
- 26. 1 Disciplina
- 27. 2 Grupni seks
- 28. 1 Planska privreda
- 29. 2 Nudističke plaže
- 30. 1 Slobodna rastava braka
- 31. 1 SSSR
- 32. 2 Frakcija

3.75 Lista K/2

- 1. 1 Poduzetnost
- 2. 1 Poslovnost
- 3. 2 Uravnilovka
- 4. 1 Tehnika
- 5. 1 Efikasnost
- 6. 2 Hipi pokret
- 7. 1 Štednja
- 8. 1 Poštivanje pravnih propisa
- 9. 1 Prisilno šišanje čupavih
- 10. 1 Vojna obuka
- 11. 1 Privatnik
- 12. 1 Ozbiljno odijevanje
- 13. 1 Industrija
- 14. 2 Skitnja
- 15. 1 Cenzura
- 16. 1 Privatna inicijativa
- 17. 2 Građanska neposlušnost
- 18. 1 Vlast
- 19. 1 Zemljišni posjed
- 20. 1 Red
- 21. 1 Čvrsta ruka
- 22. 1 Liberalizam
- 23. 1 Disciplina
- 24. 2 Grupni seks
- 25. 2 Planska privreda
- 26. 1 Novac
- 27. 1 Nepovredivost ličnosti
- 28. 2 Vanbračna zajednica

3.76 Lista T/2

- 1. 2 Porez na dohodak
- 2. 1 Božić
- 3. 1 Objave vjere
- 4. 2 Preseljenje u grad
- 5. 1 Potrošnja

- 6. 1 Nevinost djevojaka
- 7. 1 Domaćin
- 8. 1 Bogaćenje
- 9. 2 Mini suknje
- 10. 2 Hipi pokret

REVIJA ZA SOCIOLOGIJU

11. 1 Štednja	27. 2 Skitnja
12. 1 Poštivanje pravnih propisa	28. 2 Građanska neposlušnost
13. 2 Apstraktna umjetnost	29. 2 Seksualna revolucija
14. 1 Kapital	30. 1 Vlast
15. 2 Vanbračna zajednica	31. 2 Elektronska glazba
16. 2 Slobodni abortus	32. 1 Zemljišni posjed
17. 2 Studentski bunt	33. 1 Red
18. 1 Svećenik	34. 1 Čvrsta ruka
19. 1 Privatnik	35. 2 Disco klubovi
20. 1 Ozbiljno odijevanje	36. 1 Postojanje boga
21. 1 Vjernik	37. 1 Disciplina
22. 1 Kućni posao žena	38. 2 Grupni seks
23. 2 Jazz	39. 2 Nudističke plaže
24. 1 Dobra stara vremena	40. 2 Slobodna rastava braka
25. 1 Vjerski praznici	41. 1 Novac
26. 2 Strip-tease	42. 1 Navade

3.8 U cilju analize stavaka na listama, odgovori grupa iz 3.6 su u prvi mah sumirani po pojedinim natuknicama, a ne po pojedinim ispitanicima (kao u 4). Izračunato je kakva je ukupna distribucija bodovanih odgovora svih ispitanika pojedinih grupa za jednu natuknicu, pri čemu je kao apscisa distribucije uzeta bodovna skala identična onoj iz 3.51. Ovi su rezultati zatim korigirani formulom iz 3.71. Zbog prostora izostavljam tabelu sa distribucijama frekvencija odgovora u okviru svih stavaka svake liste (iako je ona interesantna, doduše, ne iz metodologijskih već iz sadržajnih razloga), a navodim samo ukupne skorove lista i po Formi 1 i po Formi 2, te za Forme 2 još i korigirane skorove nakon provedene normalizacije obilježja.

Lista	Grupa				
	N	I	L	K	T
N/1	2,39	1,96	1,87	1,67	1,25
N/2	2,53	1,77	1,59	1,53	1,15
N/2 _k	2,67	1,91	1,73	1,67	1,29
I/1	2,49	2,75	2,60	1,94	1,95
I/2	2,28	2,92	2,66	2,62	2,05
I/2 _k	2,03	2,68	2,41	2,37	1,80
L/1	1,59	2,43	2,65	1,93	1,98
L/2	1,93	2,52	2,86	2,33	2,14
L/2 _k	1,76	2,35	2,69	2,16	1,97
K/1	1,29	1,95	1,83	2,15	2,59
K/2	1,94	2,58	2,52	2,94	2,85
K/2 _k	1,65	2,29	2,23	2,65	2,56
T/1	1,99	2,01	2,08	2,61	3,26
T/2	1,78	2,11	2,17	2,50	3,21
T/2 _k	1,59	1,92	1,98	2,31	3,02

4 Ti su rezultati poslužili za analizu stavaka na listama. Međutim, iz njih se još ne dobiva uvid u primjenu ovih lista na grupe a što je izraženo kroz skupove skorova koje postižu pojedinci-članovi grupa. To postulira da se iz-

MJERENJE VRIJEDNOSTI

računaju bodovni skorovi odgovora svakog respondenta za čitavu listu, nakon čega treba promotriti krivulju distribucija skorova pojedinih respondenata u okviru svake grupe. U tu svrhu grupe su izjednačene svaka na $N = 46$, a zatim je suma bodova svakog ispitanika podijeljena s brojem stavaka liste (minimalni skor je 0, maksimalni 4, a područjem neutralnih stavova smatram raspon od 1,80—2,20).⁵

4.1 Grupa N

Skor	N/2		I/2		L/2		K/2		T/2	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
—0,99	—	—	—	—	1	2,2	1	2,2	1	2,2
1,00—1,19	—	—	—	—	1	2,2	3	6,5	3	6,5
1,20—1,39	—	—	—	—	1	2,2	3	6,5	5	10,9
1,40—1,59	—	—	3	6,5	6	13,0	7	15,2	8	17,4
1,60—1,79	—	—	3	6,5	10	21,7	7	15,2	12	26,1
1,80—1,99	3	6,5	2	4,4	10	21,7	5	10,9	6	13,0
2,00—2,19	5	10,9	13	28,2	5	10,9	7	15,2	2	4,4
2,20—2,39	8	17,4	9	19,6	5	10,9	5	10,9	6	13,0
2,40—2,59	3	6,5	9	19,6	3	6,5	7	15,2	3	6,5
2,60—2,79	10	21,7	4	8,8	1	2,2	1	2,2	—	—
2,80—2,99	10	21,7	1	2,2	3	6,5	—	—	—	—
3,00—3,19	2	4,4	2	4,4	—	—	—	—	—	—
3,20—3,39	5	10,9	—	—	—	—	—	—	—	—
3,40—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Sumarni postoci

	N/2	I/2	L/2	K/2	T/2
—	0,0%	— 13,0%	— 41,3	— 45,6	— 63,1
0	17,4%	0 32,6%	0 32,6	0 26,1	0 17,4
+	82,6%	+ 54,4%	+ 26,1	+ 28,3	+ 19,5

4.2 Grupa I

Skor	N/2		I/2		L/2		K/2		T/2	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
—0,99	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1,00—1,19	1	2,2	—	—	—	—	—	—	—	—
1,20—1,39	3	6,5	—	—	—	—	—	—	—	—
1,40—1,59	7	15,2	—	—	—	—	—	—	—	—
1,60—1,79	11	23,9	—	—	1	2,2	—	—	4	8,8
1,80—1,99	13	28,2	—	—	2	4,4	1	2,2	8	17,4
2,00—2,19	6	13,0	—	—	6	13,0	—	—	16	34,7
2,20—2,39	5	10,9	—	—	7	15,2	3	6,5	14	30,3
2,40—2,59	—	—	4	8,8	7	15,2	15	32,6	4	8,8
2,60—2,79	—	—	11	23,9	8	17,4	12	26,1	—	—
2,80—2,99	—	—	12	26,1	9	19,6	7	15,2	—	—
3,00—3,19	—	—	11	23,9	6	13,0	8	17,4	—	—
3,20—3,39	—	—	10	21,7	—	—	—	—	—	—
3,40—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Sumarni postoci

	N/2	I/2	L/2	K/2	T/2
—	47,8%	— 0,0%	— 2,2%	— 0,0%	— 8,8%
0	41,3%	0 0,0%	0 17,4%	0 2,2%	0 52,1%
+	10,9%	+ 100,0%	+ 80,4%	+ 97,8%	+ 39,1%

⁵ Rezultati u 4.1 do 4.6 nisu korigirani po formuli iz 3.71 uslijed tehničke greške u elektronskoj obradi, a na projektu nije bilo novaca da se obrada ponovi.

REVIJA ZA SOCIOLOGIJU

4.3 *Grupa L*

Skor	N/2		I/2		L/2		K/2		T/2	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
—0,99	3	6,5	—	—	—	—	—	—	—	—
1,00—1,19	3	6,5	—	—	—	—	—	—	—	—
1,20—1,39	8	17,3	—	—	—	—	—	—	—	—
1,40—1,59	12	26,1	—	—	—	—	1	2,2	2	4,4
1,60—1,79	7	15,1	—	—	—	—	1	2,2	2	4,4
1,80—1,99	5	10,9	—	—	—	—	1	2,2	8	17,4
2,00—2,19	2	4,4	2	4,4	2	4,4	2	4,4	12	26,1
2,20—2,39	2	4,4	5	10,9	4	8,8	6	13,0	11	23,8
2,40—2,59	2	4,4	10	21,6	5	10,9	10	21,6	7	15,2
2,60—2,79	2	4,4	17	37,0	9	19,5	18	39,1	3	6,5
2,80—2,99	—	—	9	19,6	7	15,2	3	6,5	1	2,2
3,00—3,19	—	—	3	6,5	10	21,6	4	8,8	—	—
3,20—3,39	—	—	—	—	3	6,5	—	—	—	—
3,40—3,59	—	—	—	—	4	8,8	—	—	—	—
3,60—	—	—	—	—	2	4,4	—	—	—	—
Sumarni postoci										
	N/2		I/2		L/2		K/2		T/2	
	—	71,5%	—	0,0%	—	0,0%	—	4,4%	—	8,8%
	0	15,3%	0	4,4%	0	4,4%	0	6,6%	0	43,5%
	+	13,2%	+	95,6%	+	95,6%	+	89,0%	+	47,7%

4.4 *Grupa K*

Skor	N/2		I/2		L/2		K/2		T/2	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
—0,99	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1,00—1,19	2	4,4	—	—	—	—	—	—	—	—
1,20—1,39	9	19,5	—	—	—	—	—	—	—	—
1,40—1,59	17	37,0	—	—	—	—	—	—	—	—
1,60—1,79	13	28,1	—	—	—	—	—	—	—	—
1,80—1,99	4	8,8	—	—	1	2,2	—	—	1	2,2
2,00—2,19	1	2,2	2	4,4	5	10,9	—	—	3	6,5
2,20—2,39	—	—	2	4,4	22	47,8	1	2,2	10	21,7
2,40—2,59	—	—	15	32,6	15	32,6	3	6,5	17	37,0
2,60—2,79	—	—	16	34,7	2	4,4	6	13,0	11	23,8
2,80—2,99	—	—	10	21,7	1	2,2	14	30,4	4	8,8
3,00—3,19	—	—	1	2,2	—	—	17	37,0	—	—
3,20—3,39	—	—	—	—	—	—	4	8,8	—	—
3,40—3,59	—	—	—	—	—	—	1	2,2	—	—
Sumarni postoci										
	N/2		I/2		L/2		K/2		T/2	
	—	89,0%	—	0,0%	—	0,0%	—	0,0%	—	0,0%
	0	11,0%	0	4,4%	0	13,0%	0	0,0%	0	8,7%
	+	0,0%	+	95,6%	+	87,0%	+	100,0%	+	91,3%

MJERENJE VRIJEDNOSTI

4.5 Grupa T

Skor	N/2		I/2		L/2		K/2		T/2	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
-0,99	8	17,3	—	—	—	—	—	—	—	—
1,00—1,19	19	41,3	—	—	—	—	—	—	—	—
1,20—1,39	17	37,0	—	—	—	—	—	—	—	—
1,40—1,59	2	4,4	—	—	—	—	—	—	—	—
1,60—1,79	—	—	3	6,5	—	—	—	—	—	—
1,80—1,99	—	—	13	28,2	19	41,2	—	—	—	—
2,00—2,19	—	—	18	39,2	23	50,0	—	—	—	—
2,20—2,39	—	—	12	26,1	4	8,8	—	—	—	—
2,40—2,59	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2,60—2,79	—	—	—	—	—	—	16	34,8	—	—
2,80—2,99	—	—	—	—	—	—	24	52,2	4	8,8
3,00—3,19	—	—	—	—	—	—	6	13,0	14	30,0
3,20—3,39	—	—	—	—	—	—	—	—	22	47,8
3,40—3,59	—	—	—	—	—	—	—	—	5	10,9
3,60—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2,2

Sumarni postoci

—	100,0%	—	6,5%	—	0,0%	—	0,0%	—	0,0%
0	0,0%	0	67,4%	0	91,0%	0	0,0%	0	0,0%
+	0,0%	+	26,1%	+	8,8%	+	100,0%	+	100,0%

Grafički bi prikaz ovih distribucija plastičnije istakao rangiranje grupa u okviru svake liste. Ali ako pažljivije razmotrimo nizove skorova primjetit ćemo da oni konzistentno slijede teorijski zamišljeni red i raspored ispitivanih orijentacija. Kompleksnu analizu međusobnih odnosa ovih orijentacija ne mogu izvoditi jer to ne dozvoljava sumarna priroda saopćenja.

4.6 Skrećem pažnju samo da je uočljivo da sve grupe imaju na listama koje reprezentiraju takvu distribuciju individualnih skorova koja je značajno iznad srednje vrijednosti, a samo su kod populacije N tri ispitanika imala skor ispod 2,00, što je važna indikacija za valjanost instrumenata.

4.7 U tom sam pravcu testirao (koristeći se Friedmanovom analizom varijance ranga) koliko konzistentno ispitanici svake grupe diferenciraju svoje odgovore po raznim listama (dakle postupkom koji uključuje istu grupu ispitanika a različite instrumente); zbog prostora izostavljam tabele rangova i navodim samo sume rangova i χ^2

Grupa	Lista					χ^2
	N/2	I/2	L/2	K/2	T/2	
N	192	175,5	113	113,5	96	64,02
I	67	215,5	138	180,5	89	133,13
L	68	169	204	152	97	105,16
K	48	169	113	228	133	157,77
T	46	126	104	184	230	177,41

Pripomena: Kod nivoa signifikantnosti 0,001 i n=4 kritička vrijednost χ^2 iznosi 18,46.

4.8 Nadalje sam testirao (Kruskal-Wallisovim testom analize varijance ranga) jačinu diferencijacije individualnih odgovora uspoređujući ih po grupama (tj. kod istog instrumenta a različitih grupa ispitanika); ponovno izostavljam tabele rangova i dajem sume rangova i H:

Liste	Grupe					
	N	I	L	K	T	H
N/2	9778	6218,5	4632	4656,5	1542	189,55
I/2	3658,5	8511,5	6466	6421	1807,5	151,96
L/2	2634	6826	8526,5	5823	2819	132,09
K/2	1389	5499,5	4476	8011	6949,5	114,69
T/2	2015,5	3913,5	4467	6652,5	9542,5	164,29

Kod n. s. 0,001 i n'4 kritična vrijednost H je 18,46.

4.9 Da bi se otkrio smjer, jačina i značajnost eventualnih veza u reakcijama ispitivanih grupa na predložene liste, izračunati su Spearmanovim postupkom koeficijenti korelacije ranga za sve grupe i sve instrumente u svim kombinacijama parova, te sam dobio slijedeću matricu interkorelacija:

Parovi lista	Grupe				
	N	I	L	K	T
N/2—I/2	-0,274	-0,283	-0,186	0,160	-0,325
N/2—L/2	-0,305	-0,580	-0,563	-0,009	-0,403
N/2—K/2	-0,720	-0,681	-0,808	-0,478	-0,549
N/2—T/2	-0,726	-0,499	-0,761	-0,820	-0,622
I/2—L/2	0,447	0,625	0,596	0,453	0,201
I/2—K/2	0,619	0,539	0,485	0,622	0,180
I/2—T/2	0,057	-0,227	-0,103	-0,175	-0,390
L/2—K/2	0,170	0,442	0,485	0,308	0,449
L/2—T/2	-0,253	-0,091	0,197	-0,096	0,035
K/2—T/2	0,683	0,445	0,692	0,442	0,573

Posredstvom prethodno izračunate vrijednosti Studentovog t i kod n' = 45 kritične vrijednosti koeficijenata korelacije su za nivo signifikatnosti:

0,05	-0,288
0,02	-0,338
0,01	-0,372
0,001	-0,465

5 Na kraju, možda je uputno dati nekoliko rezervi, napomena i projekcije u pogledu aplikacije predloženih lista. Čini se da je iz izloženoga jasno da ih treba upotrebljavati kao bateriju a ne izolirano. Možda i postoji način da se primijene izolirano u nekoj poboljšanoj konstrukciji stavaka ili ako se u okviru svake uspije identificirati neke kritične stavke-natuknice, dovoljno pouzdane i diskriminativne da bi se već i samo na osnovi njih moglo zaključiti o postojanju određene orijentacije. Daljnji rad na listama, mislim, treba usmjeriti upravo u tom pravcu, samo što to zahtijeva mnogo više podataka od onih s kojima raspolažem u ovom trenutku.

Predmetom interesantne studije mogli bi biti i sami podaci o tome kako opisane grupe reagiraju na pojedine pojave u društvu denotirane odgovarajućim natuknicama.⁶ Međutim, taj aspekt sam zasad zanemario i koncentrirao

⁶ Usp. u tom smislu interesantnu studiju D. Rihtman-Auguštin: »Pretpostavke za istraživanje vrednora budućnosti«, Ekonomski institut, Zagreb 1970.

MJERENJE VRIJEDNOSTI

se isključivo na istraživanje sindroma stavova karakterističnih za današnje orijentacije prema društvenoj promjeni. Dobiveni podaci, relevantni instrumenti i njihovom primjenom dobiveni podaci relevantni su (u najboljem slučaju) samo u semantičkom ambijentu komunikacione prakse i navika na području Srednje Hrvatske i u sadašnjem trenutku društvenog razvoja. U tim općim granicama, čini mi se, izneseni rezultati opravdavaju predložene vrijednosne orijentacije kao korisne u istraživanju na reprezentativnom uzorku građana, što je upravo u toku.⁷

Stanko Petković

MEASURING THE VALUE ORIENTATIONS TOWARDS SOCIAL CHANGE

(S u m m a r y)

An attempt to develop the instruments for measuring value orientations towards social change is described. The often used dichotomous conceptual framework conservative-innovatory is considered inadequate, as the true differentiation between the attitude clusters call for more complex conceptual distinction.

5 value orientations, typical for Yugoslav society were identified and operationalized: a) traditionalistic: orientation to the traditional values of the rural community; b) urban-conservative: orientation of petty entrepreneurs; c) innovatory: orientation towards the progress in the sense of maximum technological rationalization and pointed individualism; d) nonconformist: orientation to negation of established institutions, order, work and of positive evaluation of the past; e) »old left«: positive orientation towards Marxist ideology, socialization of private property, social equality, with the conspicuous authoritarianism, and ideological exclusiveness.

For the construction of the scales, the Likert rating scale method was used, slightly adapted. Instead of a series of statements, the items were short expressions only denoting some phenomenon to which the subject reacted, by choosing one of the points on a five-point acceptance-rejection continuum. It was supposed that the procedure would produce greater spontaneity of the respondents and eliminate the cognitive-critical aspects which are unavoidable when value statements are used as items.

Out of 121 items 59 were chosen as discriminative and 29 judges classified them into following scales: N/2 scale (nonconformity) 30 items, I/scale (innovativeness) — 28 items, K/2 scale (conservativism) — 28 items, L/2 scale (old leftist) — 32 items, T/2 scale (traditionalism) — 42 items. The validity obtained by discriminative groups method was high. The author claims the highest value of the scales when used together as a battery.

Translated by *Mira Čudina-Obradović*

⁷ Izradu ovih instrumenata autoru je primarno bila naručila istraživačka grupa oko projekta »Jugoslavenska komuna« čiji je nosilac bio E. Pusić. Rezultati primjene bit će poznati vjerojatno tek kroz nekoliko mjeseci. U okviru autorovog istraživanja »Sociografija vrijednosti na području SR Hrvatske« koje će uskoro biti provedeno, opisani instrumenti će biti ponovno verificirani i primijenjeni na reprezentativnom uzorku građana uz kontrolu varijabli društvene razvijenosti, spola, dobi, školske spreme, zanimanja i prihoda.